

УДК 003`398=811.161.2:811.11

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-3-24>

Анастасія РОМАНЧУК,
 orcid.org/0009-0004-2895-6693
 кандидат філологічних наук,
 начальник відділу зовнішніх зв'язків
 Тренінгового центру прокурорів України
 (Київ, Україна) Anastasiaromanchuk11@gmail.com

КУЛЬТУРНА ВКОРІНЕНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

У статті аналізується історія роботи українотеренних та діаспорних перекладачів над українськими поетичними та прозовими текстами у світлі повнокровності відтворення культурного сегменту, починаючи з моменту проголошення незалежності Україною.

Окремо висвітлено питання безпосередньої співпраці діаспорних перекладачів з українськими видавництвами. Проаналізовано перекладацький доробок (проза та поетичні твори) одних із найвідоміших сучасних перекладачів-представників української діаспори з позиції популяризації української культури і мови – Майкла Найдана та Юрія Тарновського.

Українська культура крізь призму нового контексту – політичної незалежності – почала оприявлюватися й заповнювати прогалину, яка з'явилася у представленні української літератури, починаючи від 1960-х років, через переклад поезії та прози англійською мовою зусиллями діаспорних, а також українотеренних перекладачів.

З панорамно-оглядового ракурсу вдалося дослідити роботу американського та канадського видавничих ринків, а також відстежити фактори впливу на вибір перекладуваного матеріалу. Авторкою хронологічно упорядковано перелік перекладеного матеріалу, наведено інформацію стосовно видавництва, що у майбутньому сприятиме відстеженню випадків вторинного перекладу.

Особливу увагу зосереджено на проблемі вкоріненості перекладача у культуру – як фактору розуміння джерельного тексту та подальшої його безпомилкової інтерпретації з огляду на етно-специфічне забарвлення.

Будучи вкоріненими у власну культуру, досить самодостатні у власному світосприйнятті етно-специфічності тексту, оскільки позбавлені необхідності співпраці з іншими інтерпретаторами.

Ключові слова: українотеренний перекладач, діаспорний перекладач, культурний переклад, культурна конверсія, вкоріненість у культуру, видавничий ринок, етно-специфічне забарвлення.

Anastasiia ROMANCHUK,
 orcid.org/0009-0004-2895-6693
 PhD in Translation Studies,
 Head of the External Relation Department
 Prosecutor's Training Center of Ukraine
 (Kyiv, Ukraine) Anastasiaromanchuk11@gmail.com

CULTURAL ROOTEDNESS AS TRANSLATION PROBLEM

The article analyzes historical output of the indigenous Ukrainian and diasporal translators tackling the Ukrainian poetic and prose texts in the light of viable reproducing cultural segment, starting from Ukraine's declaration of independence.

The Ukrainian culture through the prism of a new context – political independence – started to manifest itself and fill the gap affecting representation of the Ukrainian literature, from the 1960-s onwards, via translation of poetry and prose into English both by diasporic and indigenous Ukrainian translators.

The topical problem of direct cooperation of diasporal translators with Ukrainian publishing houses is highlighted in the article. The collections of translated material (prose and poetic works) of one of the most famous contemporary translators – representatives of Ukrainian diaspora through the light of popularization of Ukrainian culture and language – Michael Naidan and Yuri Tarnovsky – are analyzed.

From a panoramic perspective, it was possible to analyze the American and Canadian publishing markets, as well as to single out the factors influencing the choice of translated material. The author chronologically arranged the list of translated material, providing information regarding publishing houses, which in turn contributed to the tracking of secondary translations.

An especial attention is focused on the problem of the translator's rootedness in the culture – as a factor in understanding the source text and its. Subsequent unmistakable interpretation in view of ethno-specific coloring.

Being rooted in their own culture, translators are quite self-sufficient in their own interpretation of the ethno-specificity of the text, since they are not obliged to cooperate with other interpreters.

Key words: *indigenous Ukrainian translator, diasporal translator, cultural translation, cultural conversation, cultural rootedness, publishing market, ethno-specific coloring.*

Постановка наукової проблеми. Стереоскопічна площина діалогу двох культур – української та американської – всеосяжна і не обмежується виключно міжкультурними контактами англійською мовою. На авансцені рецепції будь-якої постколоніальної культури, у нашому випадку української, знаходиться переклад. Саме через перекладені тексти можна не лише тривіально збагатити знання про вихідну культуру та мову, а й боротися з комплексом меншовартості. Це, беззаперечно, важливо, адже роблячи внесок у світову культуру через переклад, українотеренні перекладачі підсилюють при цьому не лише власні позиції, а також позиції авторів та видавців. Усі учасники сучасного літературного процесу стають посередниками між культурами. Переклад стає інструментом впливу на рецепцію концептів культури.

Мета статті. Незважаючи на архіважливу місію перекладача у культурному діалозі, питання особистісних орієнтирів перекладу в площині дихотомій культури не привертала увагу науковців.

У цій науковій розвідці спробуємо оглянути роботу українотеренних та діаспорних перекладачів крізь призму панорамно-оглядового ракурсу, починаючи з періоду напередодні проголошення незалежності, а також відстежити фактори впливу на вибір перекладуваного матеріалу з огляду на проблему недостатньої вкоріненості перекладача у культуру, його усталеного сприйняття джерелоцентричної культури (а відтак і можливої появи комплексів переваги та меншовартості у залежності від походження творця перекладу).

Аналіз досліджень. З усього широкого спектру перекладознавчих розвідок, представлених дослідженням творчих особистостей перекладачів, у першу чергу варто виділити роботи Р. Зорівчак, В. Савчин, Л. Коломієць, Г. Косів, І. Одрехівської. Виокремленню індивідуальної специфічності художнього перекладу в окремий об'єкт перекладознавчого дослідження завдячуємо розвідкам М. Новікової, О. Хан, О. Шевченко, О. Лучук та ін.

Усіх зазначених вище науковців об'єднує ставлення до перекладацької діяльності. Творчий потенціал перекладача безпосередньо пов'язаний із його індивідуальністю. У цьому контексті важливо проаналізувати детермінанти особистості перекладача крізь призму дихотомії етноцентричності-етнодивіантності культури, представником якої є перекладач. Фактор приналежності перекладача до діаспорного простору виступає на перший

план саме тоді, коли мова йде про культурно-специфічну площину тексту. Українотеренні перекладачі самодостатні у своєму сприйнятті культурної специфіки тексту, осмислення та інтерпретація культурно-специфічного матеріалу не займає у них стільки часу й зусиль, як у діаспорних перекладачів, котрі інколи змушені співпрацювати з іншими інтерпретаторами – часом українотеренними українцями-неперекладачами. Об'єктивно, діаспорні перекладачі знаходяться у невигідній позиції стосовно етносимволичного виміру тексту через дистанцію із українською культурою, натомість вони не відчувають на собі вплив ідеології та ідеологічних зламів, котрі відбуваються у суспільстві.

Діаспорні перекладачі, намагаючись зберегти свою національну ідентичність, як правило, сприяють появі перекладеного матеріалу на видавничому ринку. Прикладом подібної поліфункціональності перекладачів є Агенство перекладів української літератури The Tompkins Agency for Ukrainian Literature in Translation, засноване перекладачкою Зенією Томкінс у 2019 році. Агентство, співпрацюючи з низкою діаспорних перекладачів, комплексно підходить до популяризації творчості українських авторів, більшою мірою сучасних, з метою формування ширшої аудиторії як окремого автора, так і сучасної української літератури в цілому (The Tompkins agency for Ukrainian literature in translation (TAULT)).

Слушною видається думка Максима Тарнавського про те, що «історія перекладів української літератури англійською мовою є доволі коротка і нерівномірна» (Тарнавський, 2004).

Виклад основного матеріалу. Підтвердження вищевказаної цитати М. Тарнавського знаходимо у кількісному представленні в США та Канаді української прози та поезії напередодні та відразу після проголошення незалежності. 1989 року друком виходить роман «Собор» Олеся Гончара, а також поетичні збірки Івана Драча (у перекладі Деніеля Гелперна, Стенлі К'юніца, Пола Немсера та ін.) та Богдана Бойчука (у перекладі Давида Ігнатова та Марка Радмена). Наступного року в Нью-Йорку видано збірку поезій Ліни Костенко «Мандрівки серця» (у перекладі Михайла Найдана), а в Торонто збірку Ігоря Калинця «Коронування опудала» (у перекладі Марка Царинника). Переклад «Вибраних оповідань» Володимира Винниченка (у перекладі Теодора С. Прокопова) побачив світ у Вейкфілді (США) цього ж року.

У цей час над збірками поезій Василя Голобородька і Миколи Воробйова активно працює провідна діаспорна перекладачка української літератури Мирослава Стефанюк. Переклади виходять друком у Торонто в 1991 та 1992 році відповідно.

Якщо поглянемо на наступні чотири роки, то з гіркотою помітимо невтішну тенденцію – переклади української прози та поезії на видавничих ринках США і Канади відсутні. Проте вже 1996 року ситуація для американського поціновувача української літератури змінюється. Цей рік перекладознавиця Ольга Лучук називає «проривом найновішої української літератури на англomовну книжкову арену, ... коли одночасно у різних американських та канадських видавництвах виходить три книжки, які майже без часової дистанції віддзеркалюють український літературний процес 1980-1990-х років» (Лучук, 2008: 126).

Важко не визнати, що місце вже усталеної традиції панорамного представлення української художньої літератури та поезії у вигляді антологій, нерідко двомовних, на англomовній книжковій арені зайняли переклади окремих творів сучасних українських авторів. Після проголошення Україною незалежності поступове зацікавлення канадськими та американськими видавництвами українськими прозаїками та поетами, чії імена на Батьківщині з політичних мотивів навмисно замовчувалися, наштовхує на думку про започаткування своєрідної культурної конверзації, осердям якої власне є голоси представників української діаспорної інтелігенції – перекладачів, їх українськомовних подвижників та симпатиків розбудови школи українознавчих студій.

Найпродуктивніше українська перекладена художня проза та поезія розвинулася на американському континенті, маючи колосальний вплив на рецепцію української літератури та національної культури в цілому крізь призму американського світосприйняття.

У дослідженні фонду Next Page у рамках проекту Book Platform «Переклади з української мови англійською мовою з 1991 до 2012» авторка Наталія Поліщук зазначає, що «у Сполучених Штатах Америки, Канаді та Австралії містяться потужні наукові центри і осередки україністики, що повстали завдяки зусиллям ще повоєнної еміграції українських інтелектуалів» (Поліщук, 2013: 2). Слід зважати на самодостатню роботу сегменту україністики у площині шкіл американської та канадської славістики, яка почала свою роботу ще задовго до зміни політичного клімату та проголошення Україною незалежності, а саме у перші повоєнні роки під час першої хвилі масо-

вої еміграції до США та Канади. Якщо поглянемо на 1950–1960-і, то неодмінно помітимо активну роботу плеяди вихідців з України над концептуальною репрезентацією «українськості». Так, український науковий інститут Гарвардського університету, заснований у 1973 році, поклав початок розбудові українських студій і став тогочасним своєрідним освітньо-просвітницьким центром.

Поглянемо на переклади 1996-ого року. Одразу увагу до себе привертає переклад драми Миколи Куліша «Зона» (у перекладі Марії Попович-Семенюк). При цьому необхідно зазначити, що до цього «Патетичну сонату» Куліша перекладали Юрій та Мойра Луцькі. Звісна річ, що безпосереднім об'єктом нашого аналізу є поезія та проза, втім оминати своєю увагою переклади класичної літератури не могли. Цікавим з точки зору вибору представлення авторів та їхнього доробку є антологічна збірка поезій «From Three Worlds: New Writings from Ukraine», укладенням якої займалася Оксана Забужко. Цього ж року Оксана Забужко відкривається англomовному читачеві як талановитий прозаїк «A Kingdom of Fallen Statues: Poems and Essays».

Окреме видання авторства Володимира Діброви «Peltse, and Pentameron» (Writings from an Unbound Europe) (у перекладі Галини Гринь) виходить друком в Еванстоні цього ж 1996-го року. Таким чином стає зрозуміло, що перекладачі виділяють актуальні твори тогочасних поетів. Як слушно зазначає Ольга Лучук, англійською мовою перекладаються твори тих авторів, що привернули до себе увагу в Україні (Лучук, 2004: 123).

Не можемо не погодитися з цією думкою, втім зауважимо, що найприкметнішим фактором впливу на вибір матеріалів перекладу були власні вподобання та зацікавлення перекладачів, тому основні тенденції українського тогочасного літературного процесу не були повністю відображені. Як видно, лівову частку перекладів англійською мовою, які з'явилися до 2014 року, становлять різножанрові твори – не акцентовано – поетичні та прозові тексти, а також класична література.

Важливо проаналізувати перекладацькі вподобання українотеренних та діаспорних перекладачів-(упорядників) стосовно вибору матеріалу для перекладу та інтенсивність їхньої роботи.

У Львові та Києві протягом зазначеного періоду працювали як над поетичними текстами як окремих поетів, так і над антологіями поезій. Насамперед, звертаємо увагу на українотеренних перекладачів, аби простежити динаміку їх роботи. Увагу до себе привертає збірка поезій Івана

Франка «Зів'яле листя» у перекладі львівського науковця і перекладача Івана Теплового, надрукована в 2009 році. Чи не єдина робота повністю виконана українотеренним перекладачем і видана в Україні.

Цього ж року було надруковано антологію творів наймолодшого покоління письменників «Лишається півподиху» у перекладі Люби Гавюр – діаспорної перекладачки, котра народилася в США.

Очевидно, перекладацький доробок одного із найвідоміших діаспорних перекладачів – Майкла Найдана – емігранта у другому поколінні є найбільшим. Завдяки його співпраці з видавництвом «Літопис», світ побачили переклади поезій Павла Тичини «Рання лірика» (2000), Ліни Костенко «Пейзажі пам'яті» (2002), Віктора Неборака «Літаюча голова та інші поезії» (2005), Богдана Ігоря Антонича «Велика гармонія» (2007), Максима Рильського «Осінні зорі» (2008), а також прозової збірки Юрія Винничука «Вікна застиглого часу» (2000).

Разом із львівською перекладознавицею і перекладачкою Ольгою Лучук, Найдан працює над двомовною антологією «В іншому світлі» та антологією української поезії ХХ ст. «Сто років юності», яка містить переклади, що вже раніше друкувалися в книжкових чи періодичних виданнях, а також ті, що друкувалися уперше. З ним до цієї монументальної праці долучилися поети й науковці українського походження: Богдан Бойчук, Мирося Стефанюк, Дзвіна Орловська, Ася Гумецька, Віталій Чернецький, Ярс Балан, Ярополк Ласовський, Лариса Онишкевич, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський, Вірляна Ткач, Марко Царинник, а також американські поети: Стенлі К'юніц, Грегорі Опп, Джеймс Бресфілд, Марк Радмен, Ванда Фиппс, Джеймс Бресфілд, Дейвід Ігнатів та ін. Окрім цього, Найдан переклав роман Юрія Андруховича «Перверзія» (2005), говорячи про який з Ларисою Денисенко, наголошує, що це «найтяжчий твір, який я переклав... Бо там стільки різних голосів, і я мусив творити щось інакше, щоб звучало, як в оригіналі» (Найдан, 2008).

М. Найдан, до слова, є співперекладачем роману Лариси Денисенко «Сарабанду банди Сарі» (2013) та Ірен Роздобудько «Гудзик» (2012).

Український літературний процес як культурну монолітність намагався представити й інший відомий діаспорний перекладач і поет Юрій Тарнавський, який емігрував до США в 1944 році. Серед перекладених ним поетичних збірок, зокрема, є кілька зразків авторства Володимира Цибулька

«Ангели в піраміді» (2001) та «Око на дзвіниці» (2005).

У видавництві «Піраміда» у 2009 році виходить збірник малої прози Василя Габора «Книга екзотичних снів та реальних подій» у перекладі Патріка Корнеса, Наталії Помірко і Оксани Буньо.

Якщо ретроспективно оглянути українську прозу та поезію в англомовних перекладах за період 1997–2013 роки, можна помітити цікаву тенденцію: інтенсивність оприявлення української культури засобами перекладу української літератури, зокрема поетичних творів, в інших культурах є кардинально розбіжною, а кількість перекладачів з США, Канади, Великої Британії – різною. Назагал можна сказати, що це спричинено історико-політичними чинниками. Англомовні переклади здобутків української літератури належать більшою мірою двом англомовним культурам – американській та канадській. Успішна рецепція перекладів української літератури в США та Канаді зумовлена культурним домінуванням української літератури над іншими постколоніальними літературами у цих країнах. Показовим у цьому контексті може бути просвітницько-культурна роль, яку взяли на себе діаспорні перекладачі з чітко окресленою національною ідентифікацією.

Аналізуючи перекладацьку роботу українців над поетичними і прозовими текстами як в Україні, так і поза її межами, з огляду на різні часові площини рецепції матеріалу, варто звернути увагу на перекладачів неукраїнського походження – британців та американців. Отже, розпочнімо із Великої Британії. Віра Річ – чи не найвідоміша перекладачка і популяризаторка української літератури у Великій Британії – працювала над поетичними перекладами, опубліковуючи їх у періодичних виданнях із 1990-х. Втім, збірка вибраної поезії Тараса Шевченка вийшла друком лише у 2007 році у київському видавництві «Мистецтво».

Надія Поліщук зазначає, що «включно до 2000 року у цій країні не було опубліковано жодної української книжки англійською мовою» (Поліщук, 2013: 2).

Висновки. На жаль, охопити усі факти в одній науковій розвідці доволі складно, втім навіть такий короткий огляд дає змогу стверджувати, що найпродуктивніше українська перекладена художня проза та поезія представлена у США, маючи колосальний вплив на рецепцію української літератури та національної культури в цілому, крізь призму американського світосприйняття. Цьому, беззаперечно, сприяло суспільно-політичне тло тогочасних історичних подій.

Діаспорні перекладачі, які емігрували у першому та другому поколіннях, зіткнулися з проблемою недостатньої вкоріненості у джерелоцентричну культуру, адже етноспецифічний вимір текстів, над якими вони працювали, створював додаткове навантаження у вигляді пошуку та консультування з українотеренними колегами. Натомість, вони не відчували ідеологічного тиску та ідеологічних зламів, котрі відбувалися в джерелоцентричному суспільстві.

Українотеренні перекладачі – вкорінені у власну культуру – самодостатні у своєму світосприйнятті культурної специфіки тексту, адже позбавлені необхідності співпраці з іншими інтерпретаторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лучук О. Діалогічна природа літератури. Львів: Вид-во УКУ, 2004. 280 с.
2. Найдан М. Українська сучасна література англійською, 2018. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/kyiv-donbas/amerykanska-elita-cikavytsya-ukrayinoyu-uvazhno-chytaye-ukrayinski-virshi-i-prozu-v-perekladi-profesor-slavistyky> (дата звернення 01.07.2024).
3. Поліщук Н. Переклади з української мови англійською мовою з 1991 до 2012 дослідження фонду Next Page в рамках проекту Book Platform, 2013. URL: https://bookplatform.npage.org/images/activities/425/ukrainianenglish_translationsstudy_ukr12.pdf (дата звернення 11.07.2024).
4. Maxim Tarnawsky. Introduction: Ukrainian Literature Journal of Translations, 2004. Vol. 1. P. 4. URL: http://www.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol01/ (дата звернення 20.05. 2024).
5. The Tompkins agency for Ukrainian literature in translation (TAULT). URL: <https://www.tault.org/> (дата звернення 20.05. 2024).

REFERENCES

1. Luchuk O. (2004) Dialohichna pryroda literatury. [Dialogic nature of literature] Lviv: Vyd-vo UKU. – UCU publishing. 280 s. [in Ukrainian].
2. Naidan M. (2018) Ukrainska suchasna literatura anhliiskoiu. [Ukrainian modern poetry in English] URL: <https://hromadske.radio/podcasts/kyiv-donbas/amerykanska-elita-cikavytsya-ukrayinoyu-uvazhno-chytaye-ukrayinski-virshi-i-prozu-v-perekladi-profesor-slavistyky> (date of access: 01.07.2024). [in Ukrainian].
3. Polishchuk N. (2013) Pereklady z ukrainskoi movy anhliiskoiu movoju z 1991 do 2012 doslidzhennia fondu Next Page v ramkakh proektu Book Platform. [Translations from Ukrainian into English from 1991 to 2012: Next Page research within the framework of the project Book Platform]. URL: https://bookplatform.npage.org/images/activities/425/ukrainianenglish_translationsstudy_ukr12.pdf (date of access: 11.07.2024). [in Ukrainian].
4. Tarnawsky M. (2004) Introduction: Ukrainian Literature Journal of Translations. Vol. 1. R. 4. URL: http://www.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol01/ (date of access: 20.05. 2024)
5. The Tompkins agency for Ukrainian literature in translation (TAULT). URL: <https://www.tault.org/> (date of access: 20.05. 2024)